

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ АКТИВНОГО НАВЧАННЯ

Головною метою вищої освіти на сучасному етапі є підготовка конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях. Тому, на нашу думку, однією з актуальних науково-практичних проблем вищих навчальних закладів є забезпечення високого рівня практичної підготовки майбутніх фахівців, що можливе лише через модернізацію технологій, методів та засобів навчання, серед яких вагоме місце посідають методи активного навчання.

Серед основних умов, які визначають ефективність практичної підготовки майбутнього вчителя початкових класів, особливе місце посідають методи, тому що вони безпосередньо формують і визначають її результати. Ще засновник педагогіки Я. А. Коменський у своїй видатній праці «Велика дидактика» у XVII столітті підкреслював: «Альфою та омегою нашої дидактики нехай буде пошук і відкриття способу, за якого б учителі менше навчали, а учні більше б училися» [4, с. 59]. Це в повній мірі стосується й підготовки майбутніх фахівців.

Методам навчання присвячено багато праць видатних філософів різних часів: Сократа, Платона, Демокріта, Квінтіліана, Д. Локка, М. Монтеня, Г. Сковороди та ін.; педагогів-класиків: А. В. Дістервега, Я. А. Коменського, Й. Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, К. Д. Ушинського та ін.

До проблеми використання методів активного навчання звертались вітчизняні та зарубіжні педагоги та психологи: А. М. Алексюк, Б. Г. Ананьєв, Н. С. Арутюнов, М. М. Бирштейн, В. П. Вахтеров, Б. П. Єсіпов, Г. С. Костюк, В. Н. Кругліков, М. М. Леві, А. Н. Леонтьєв, І. Я. Лернер, В. Я. Лядіс, М. Б. Новік, М. Н. Скаткін, А. М. Смолкін, І. М. Сироежин, В. О. Сухомлинський та ін.

Мета дослідження. Теоретичне обґрунтування необхідності використання методів активного навчання у ході практичної підготовки майбутніх вчителів початкової школи, як таких, що дають можливості для активізації, удосконалення навчального процесу, педагогічної практики, вирішують проблему формування професійної готовності студентів до педагогічної діяльності.

Здійснюючи теоретичний аналіз нашої проблеми, ми виявили, що використання активних методів навчання розглядалося вченими у різних аспектах, а саме: дидактики активної особистості (М. М. Скаткін);

удосконалення методів та організаційних форм навчальної роботи з метою активізації самостійної пізнавальної та практичної діяльності учнів на всіх її етапах навчання (Р. Г. Валєєв, Б. П. Єсіпов, І. Я. Лернер); використання прийомів та засобів педагогічного процесу, які б забезпечили активізацію діяльність учнів шляхом збудження інтересу, позитивного ставлення до навчання (М. А. Данилов, В. І. Помогайба, Ю. В. Шаров); використання методів та прийомів виховання пізнавальної активності та самостійності тих, хто навчається (А. М. Алексюк Л. П. Аристова, І. Т. Огородніков); стимулювання активності через формування мотивації учіння (Д. Н. Богоявленський, П. Я. Гальперін, Н. О. Менчинська, Г. І. Щукіна); використання методів як способів забезпечення активної, творчої діяльності учнів (Д. Н. Богоявленський, Т. В. Кудрявцев, Н. О. Менчинська).

Зупинимось на основному понятті проблеми. Термін «метод» (давньогр. «methodos») – шлях, спосіб пізнання. Р. Декарт під методом розумів точні і прості правила. У філософському енциклопедичному словнику зазначено, що: «Метод (найзагальніше) – спосіб досягнення певної мети, сукупність прийомів або операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності» [6, с. 329].

Слід зауважити, що зовнішня сторона методу відображає певні його внутрішні прояви. У свою чергу, внутрішня сторона методу становить його сутність, її не можна спостерігати зовні, вона обумовлює певні аспекти навчального процесу, а саме:

- цілеспрямованість викладання та учіння;
- взаємообумовленість змісту навчання та методів навчання;
- особливості процесу логічної розумової діяльності студентів, їх мислення (операції, види тощо);
- психологічну сторону методу, що органічно властива йому та ін.

Метод реалізується через сукупність прийомів. У педагогіці прийомом називають структурний компонент методу. Одні й ті ж самі прийоми можуть бути складовими різних методів навчання.

У зв'язку з тим, що метод навчання є поняттям складним, багатовимірним, багатозначним та багатофункціональним, виникає потреба певної систематизації та впорядкування методів практичної підготовки студентів.

На сучасному етапі існують різні підходи до класифікації методів активного навчання. Вони характеризуються за ступенем активізації тих, хто навчається, характером навчально-пізнавальної та ігрової діяльності, способом організації ігрової взаємодії, типом імітації моделі, яка використовується. Так, розрізняють класифікації методів активного навчання за формою (лекція, семінар, занурення); формою соціальної взаємодіяльності (індивідуальні, групові змінні пари); пріоритетом засобів (візуальні, вербальні, дистанційні); характером навчальної діяльності (ігрові, пошукові, проблемні); характером пізнавальної діяльності (допо-

віді, мікродослідження, наставництво, відкриття, винаходи) тощо.

З точки зору В. Я. Ляудіс методи активного навчання як засоби управління активністю та формування мислення студентів можна розділити на три групи, а саме: методи програмованого навчання, проблемного навчання та інтерактивного (комунікативного) навчання [3, с. 52].

В. І. Андреев пропонує класифікувати методи активного навчання за активізацією навчально-творчої діяльності тих, хто навчається. Дослідник вважає, що до неї потрібно включити: 1) Метод евристичних питань (до основних ключових питань віднесені такі: хто? – суб'єкт дослідження, що? – об'єкт, навіщо? – мета, де? – місце, чим? – засіб, як? – метод, коли? – час). 2) Метод багатомірної матриці, в основу цього методу покладено принцип системного аналізу, тобто той факт, що у процесі розробки нової ідеї студентам необхідно скласти матрицю, в якій повинен розкриватися повний перелік ознак даної ідеї або задачі (характеристики, параметри, критерії і т. ін.). 3) Метод інверсії [2, с. 158].

Метод інверсії орієнтований на пошук ідей у нових, неочікуваних напрямках, частіше всього у напрямках протилежних традиційним поглядам та переконанням; метод емпатії. В основу цього методу покладено метод заміщення однієї особи іншою чи досліджуваного об'єкта або процесу іншим. Цей метод розвиває фантазію та уяву. У результаті навчально-пізнавальної діяльності створюються оригінальні рішення.

В. М. Вергасов вважає, що у першу чергу до методів активного навчання належать: проблемне навчання та ділові ігри, а також такі прийоми, як самотійна робота, активізуючі питання, діалог, навмисні помилки, міркування вголос, дискусія, ігрова ситуація, використання ЕОМ. Автор висловлює таку думку, що: «В умовах проблемності змісту навчання, творчого та дослідницького його характеру, змагальності діяльності студентів відбувається швидке, оптимальне введення у дію усіх резервів їх організму. Емоції, які виникають при цьому, активізують людину, ініціюють її спрямованість на виконання дій, діяльності» [1, с. 96].

Є. А. Литвиненко та В. І. Рибальський виділяють сім основних методів активного навчання: ділова гра, розігрування ролей, аналіз конкретних ситуацій, активне програмове навчання, ігрове проектування, стажування та проблемна лекція. Вчені наголошують, що методи активного навчання використовуються для тренування та розвитку творчого мислення студентів, формування в них відповідних практичних умінь та навичок, стимулюють і підвищують інтерес до занять, активізують та загострюють сприймання навчального матеріалу.

На нашу думку, у ході практичної підготовки студентів педагогічно доцільним є використання сучасної класифікації методів активного навчання А. М. Смолкіна та М. І. Новік. Так, А. Смолкін розрізняє імітаційні (ігрові та неігрові) методи, у яких навчально-пізнавальна діяльність студентів побудована на імітації професійної діяльності, та –

неімітаційні (стажування на робочому місці, програмоване навчання, проблемна лекція, випускна робота та ін.). У свою чергу, ігрові поділяє на: ділові ігри, дидактичні або навчальні ігри, ігрові ситуації, ігрові прийоми та процедури, тренінги в активному режимі. До неігрових належать: аналіз конкретних ситуацій, дії за інструкцією й та ін. [5].

У ході викладання педагогічних дисциплін ефективно використовуються ділові, рольові ігри й інші ігрові способи навчання. Вони дозволяють компенсувати методи навчання, наприклад, за джерелом знань (словесні, наочні, практичні). Ігровий характер навчання студентів сприяє ознайомленню їх із специфікою майбутньої професії, надає можливість випробувати у власній діяльності ті чи інші її моделі, ролі, набувати ключові та фахові компетентності.

Імітаційні методи активного навчання допомагають закріпленню й поглибленню педагогічних знань, удосконаленню практичних навичок та вмій, їх застосуванню, творчому використанню у вирішенні професійних проблем, створенню умов для активного обміну досвідом. Основна функція занять з використанням цих методів полягає у навчанні шляхом дій. Варто зауважити, що чим ближча ігрова діяльність студентів до реальних умов, тим вища її навчально-пізнавальна ефективність.

Викладачі педагогічних дисциплін з метою активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, розвитку їх активності забезпечують організацію спеціальної (аудиторної, позааудиторної) діяльності, а саме: пропонують студентам підготувати та провести на практичних та інших заняттях з навчальних дисциплін та в ході різних видів педагогічної практики ігри, фрагменти виховних заходів, уроків; підготувати роздатковий матеріал, наочність; підібрати музику, цікаві повідомлення, факти, прислів'я та приказки, пісні; скласти вірші, казки, навчальні тексти; підготувати завдання, презентації творчого характеру, проекти тощо.

Досвід проведення занять практичного характеру показує, що оптимальним є поєднання та чергування колективної, групової, індивідуальної роботи, раціональне застосування традиційних і нетрадиційних методів та засобів навчання на різних етапах підготовки майбутнього вчителя.

Вже на початковому етапі вивчення педагогіки (на другому курсі) викладач передбачає використання на заняттях методів активного навчання: пошукової роботи для підготовки повідомлень, презентацій, створення і вирішення педагогічних ситуацій. Згодом робота доповнюється підготовкою та представленням творчих проектів, презентацією передового педагогічного досвіду, використанням і проведенням фрагментів уроків. На наступному етапі фахової підготовки студентів – проведенням нестандартних виховних заходів та уроків, моделюванням навчального процесу в початковій школі та ін.

У ході проведення семінарських та практичних занять викорис-

туються методи та прийоми активізації навчальної діяльності студентів, які використовуються й на лекціях, а саме: побіжне обговорення, знайти опонента, чиста сторінка, гумористичний початок, проблемне запитання (ситуація, задача), підготовка та (або) використання опорного конспекту, схеми тощо.

Позитивне ставлення до викладача, навчальної дисципліни, практичної діяльності у студентів викликають методи й прийоми індивідуального впливу, до яких можна віднести ситуацію успіху, «завтрашню радість», натяк, удавану недовіру, удавану заборону, схвалення та похвалу, довіру, стимулювання часом і т. под. Неодмінною умовою їх застосування є гуманістична спрямованість та ініціатива педагога, його широка творчість та прагнення до нестандартного проведення занять, орієнтованість на активізацію навчальної діяльності і та ін.

Теоретичні знання, які набуваються в процесі вивчення педагогічних дисциплін, мають бути переведені на мову практичних дій, практичних ситуацій, і стати засобом розв'язання практичних завдань, які максимально наближені до реальних. Саме цю стратегічну мету реалізовує, насамперед, педагогічна практика. У бюджеті навчального часу Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу вона становить близько 20 % усього навчального часу.

Залучення студентів до проходження різних видів педагогічної практики створює реальні можливості для формування практичної готовності студентів до проведення навчальної, виховної, пропедевтичної та іншої роботи з молодшими школярами, потреби здобувати і застосовувати нові теоретичні й методичні знання, засвоювати позитивний та передовий педагогічний досвід і т.д.

Викладачі педагогічних дисциплін є основними керівниками при проходженні основних видів педагогічної практики студентами коледжу. Тому, з метою створення оптимальних умов для їх активного навчання, фахової підготовки та активізації їх пізнавальної діяльності у процесі проходження педагогічної практики передбачена спеціальна система роботи, яка дозволяє поєднати імітаційні та неімітаційні методи активного навчання. У процесі практичної підготовки (стажування) студенти розробляють та використовують різні типи нестандартних уроків і виховних заходів: урок-мандрівка, урок-загадка, урок-казка, гра, конкурсна програма; використовують активні методи та прийоми навчання і виховання молодших школярів.

Ці методи і форми організації роботи позбавлені звичайних шаблонів, їхньою характерною рисою є створення протягом усього уроку або заходу умов для активізації пізнавальної діяльності учнів. Студенти виступають у ролі вчителів, класоводів, директора, завуча, методиста. Подібна робота сприяє більш глибокій рефлексії, саморозвитку, застосуванню засвоєних знань, формуванню умінь і навичок педагогічної діяльності.

Використання методів активного навчання передбачається і на заключному етапі проходження кожного виду практики. Так, під час аналізу проведених уроків та заходів увага студентів зосереджується на активній діяльності вчителя та учнів, обговорюються новизна й оригінальність, прийоми активізації пізнавального інтересу і творчих здібностей, відповідність змісту, форм, методів, засобів, меті, рівневі розвитку учнів тощо. Враховуючи об'єктивні оцінки своїх товаришів і викладача, студенти краще усвідомлюють особливості активного навчання та виховання школярів, свої можливості, резерви і т.д. Це є стимулом до самоосвіти, самовиховання, самовдосконалення, створення своєї творчої лабораторії майбутнього вчителя.

Важливою умовою ефективного використання методів активного навчання є їх педагогічно доцільний вибір. Він залежить від ряду чинників, до яких слід віднести: наявність загальних та усвідомлених студентами цілей навчання (освітніх, виховних, розвивальних); врахування особливостей навчального процесу, дисципліни, заняття (мети, завдань, методики викладання, місця у системі підготовки майбутнього фахівця, змісту тощо), виду навчальної роботи студентів; розподіл часу, передбаченого для вивчення матеріалу, виконання практичних завдань; мети і завдань практики, особливостей студентів (вікових, індивідуальних та ін.); оснащення, засобів навчання; рівня майстерності, компетентності викладача (керівника педагогічної практики), його стилю діяльності, особистих якостей тощо.

Методи активного навчання у ході практичної підготовки студентів передбачають використання системи способів, які спрямовані переважно не на викладання, а на взаємодію викладача та студентів і активну самостійну навчально-пізнавальну, пошукову, творчу діяльність студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О. В. Інноваційні та сучасні педагогічні технології навчання : посібник / О. В. Авраменко, Л. І. Лутченко, В. В. Ретунська та ін. – Кіровоград : КДПУ, 2009. – 200 с.
2. Андреев В. И. Педагогика : учебное пособие / В. И. Андреев. – Казань : Наука, 2000. – 608 с.
3. Ляудис В. Я. Формирование учебной деятельности студентов : пособие / В. Я. Ляудис ; под ред. В. Я. Ляудис. – М., 1989. – 240 с.
4. Педагогические наследия. Коменский Я. А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж, Песталоцци И. Г. / сост. В. М. Кларин, А. Н. Джуринский. – М. : Педагогика, 1987. – 416 с.
5. Смолкин А. М. Методы активного обучения : [науч.-метод. пособие] / А. М. Смолкин. – М. : Высшая школа, 1991. – 176 с
6. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – М., 2001. – 720 с.